# Cristòfor Colom i el sufragi, amb ducats, de l'empresa americana

Autor:
Data de publicació: 26-08-2010

**D'una lectura atenta dels documents, en traiem la conclusió irrevocable que abans del novembre del 1493, el ducat –fos amb el nom de ducat mateix o amb el de joaní, principat, ral d'or, triomf o ferrandí–, ja existia a Nàpols, Sicília, Sardenya, València, el Principat de Catalunya, Mallorca i Aragó, mentre era totalment desconegut a Castella, on es continuaven emprant monedes de tradició islàmica, com el castellà.**

Quan En Cristòfor Colom va deixar Portugal, a les acaballes del 1484 o principis del 85, una de les primeres coses que es va proposar va ser intentar d'aconseguir diners per l'expedició transoceànica que tenia al cap. Alguns cronistes ens relaten que va anar directe a la vila de Palos, on es va entrevistar amb el guardià del convent de la Rábida. Després de les primers converses, En Cesáreo Fernández Duro, comenta que "Fra Juan Pérez posà en joc la seva influència, no només per mitjà de les cartes que dirigí a la Reina, i de les d'introducció i precs a prelats i senyors, sinó amb la persuasió també de la paraula, reservant l'ocasió de posar-se en marxa. En [Martín Alonso] Pinzón, d'altra banda, escriví, així mateix, als amics i, fins i tot, als Reis, recomanant-ne el negoci, i donà a En Colom 60 ducats d'or amb què finançar el viatge i satisfer les seves necessitats peremptòries"1.

El Pare Cases ens diu que En Colom va visitar tot seguit "el Duc de Medinaceli, En Lluís de la Cerda, que a la saó residia a la seva vila del Puerto de Santa Maria"2. Aquest, "sabent que En Cristòfor Colom no tenia abundància per a la despesa ordinària, va manar que el proveïssin a casa seva de tot el que li fos necessari"3 i, amb aquest fi, després d'escoltar el seu projecte de navegació, i "tenint fe i esperança del seu bon esdeveniment i prosperitat, determina de no disputar més si se'n sortiria o no, i, magníficament i liberalment, com si fos cosa certa, mana donar tot el que En Cristòfor Colom deia que era menester, fins a 3 o 4.000 ducats, amb què fes tres naus o caravel·les, proveïdes de menjar per un any i per més, i de rescats i de gent marinera i de tot el que més semblés que era necessari"4. I, perquè el seu gest fos més fonamentat i autoritzat, "envià a cercar llicència reial, suplicant al rei i a la reina que els plagués que ell amb la seva hisenda i casa afavorís i ajudés aquell home tan egregi"5.

Els reis li van respondre que estaven molt agraïts de la seva bona predisposició, però que ells també tenien la voluntat d'entendre's amb En Colom, car volien "que es proveïssin de la seva reial Cambra les despeses necessàries per a una expedició semblant, perquè una empresa com aquella no era sinó per a reis"6.

Les negociacions van començar, segons indica el fill del Descobridor, Ferran Colom, al camp de Santa Fe, a Granada. Després de ressenyar el que el Descobridor demanava a canvi del que ell oferia a l'altra riba de l'oceà, advera: "Quant a rendes i utilitats, a més dels salaris i drets propis dels oficis d'Almirall, Virrei i Governador esmentats, demanà la desena part de tot allò que es comprés, permutés, es trobés o es rescatés dins dels confins del seu Almirallat, traient-ne només les despeses fetes en adquirir-los: de manera que, si en una illa es guanyaven mil ducats, cent havien de ser seus"7.

No hi va haver acord i "l'Almirall es va acomiadar dels seus amics" i es va disposar a passar a França8. Tant En Ferran Colom com el Pare Cases descriuen com En Lluís de Santàngel, disgustat per la seva partença, va convèncer la reina de fer-lo tornar i, així que En Colom s'hi va avenir, "per ordre de Ses Alteses, i amb el segell i signatura reials, li concedí i consignà totes les capitulacions i clàusules que, segons hem dit més amunt, havia demanat, sense que se li tragués ni canviés res"9.

Llavors, tal com ens exposa al 1564 En Martí de Viciana, "com que mossèn Lluís Sant Àngel, escrivà de ració del rei, cavaller d'aquesta ciutat de València (del qual procedeixen els cavallers del cognom de Sant Àngel en aquesta ciutat) sentís la necessitat de diners que els reis llavors tenien, prometé de servir-los, prestant-los setze mil ducats, perquè Ses Majestats no perdessin la bona saó d'En Colom i el profit que als reis (segons En Colom els oferia) esperaven que del negoci seguiria"10. I del mateix parer és En López de Gómara, amb una obra escrita al segle. Per ell, doncs, el finançament va ser obra de la cancelleria catalana, puix escriu que, "perquè els reis no tenien diners per despatxar En Colom, els prestà En Lluís de Santàngel, llur escrivà de racions, sis comptes de maravedisos, que són en compte més gros, setze mil ducats"11.

No hi hauria d'haver cap dubte a acceptar que el text castellà introdueix la noció de maravedisos com a traducció dels ducats i no al revés, perquè, d'una banda, En Santàngel, com a català que era, i en tant que funcionari reial de la Cancelleria catalana, només podia avançar diners catalans i, d'altra banda, perquè, el maravedís no era cap moneda, sinó tan sols una equivalència monetària. I així ho assenyalava oportunament al 1611 En Cobarruvias, en escriure que el maravedís "no significa una moneda singular o particular, ni se n'ha batut cap d'aquest nom temps enrere", car, "en realitat, de veritat, maravedís és una suma i compte que es fa, i consta de monedes menors, sense que, per si mateix sigui res més que el que els comptes li donen"12. Així mateix ho remarquen la totalitat d'entesos moderns, pels quals el maravedís és tan sols una mesura de compte, per bé que va arribar a existir com a moneda, de forma molt puntual, sota el regnat d'Enric IV.

De conformitat amb En León España, "al segle XIII es va instaurar el sistema de compte del maravedís. Cal recordar que aquesta moneda era d'or i d'origen musulmà –el dinar almoravedí– i que després passà als regnes cristians occidentals amb el nom de morabatí o morabetino, primer –morabatí d'or (a Castella, Lleó i Portugal)–, però fou substituïda com a moneda principal en or per la dobla, abans de la meitat de segle. A partir de llavors iniciaria el camí per convertir-se en moneda de compte, amb excepcions puntuals com l'esdevinguda al 1462, amb Enric IV, en què s'utilitzà el mateix nom per donar-lo a una moneda de billó"13.

Per bé que el Pare Mariana va publicar les Historie de Rebus Hispaniae al 159214, no serà fins anys després que arribaria la traducció en llengua castellana. Així, a l'edició de Lió, del 1719 hi podem llegir que En Colom assolí que "a costa del Rei li armessin tres naus, amb les quals fes prova per si sortia veritat el que prometia. És cosa notable que només amb setze mil ducats, que, com que els reis estaven tan gastats, prengueren prestats, s'emprengué una cosa tan gran i que havia de ser de tant d'interès"15.

Conformement, entre 1598 i 1603, segons el parer de Melchora Romanos16, s'escriuria la comèdia d'En Lope de Vega El Nuevo Mundo Descubierto por Cristoval Colon. En aquesta peça teatral l'autor fa dir a En Colom davant del rei Ferran que

"Yo he menester armar tres carabelas

Con hasta ciento y veinte compañeros

Que puedan pelear, si se ofreciere,

O quedar en la tierra que probare:

Dieciseis mil ducados es lo menos

Que seran a mi intento necesarios"17.

També al 1600 En Pere Gil confirma que l'expedició ultramarina es va sufragar amb ducats, per quant subscriu que En Colom "finalment demanà favor al rei don Ferrando (al qual ordenà deu que cabés esta ditxosa sort) y lo Rey lo oy. Y després de molt madur consell; lo Rey li donà setze mil ducats; y ab ells armà Tres Calaveras"18.

I En Jaume Ramon Vila, al seu tractat d'heràldica catalana Armoria, començat al 1602, aporta encara un detall més que revelador: que els albarans de la despesa es guardaven a l'Arxiu Racional de Barcelona. Per ell, "en Barcelona se provey á Cristofol Colon (que fou lo qui descobrí las Indias) de 17 milia ducatsques prengueren prestats de Lluis de St. Angel, Escribá de Racions del rey catolich, com consta per escripturas auténticas reconditas en lo Racional de Barcelona, ab las cuals provehy Cristofol Colon la armada que feu per lo principi del descobriment desta empresa"19.

I encara, voldria portar a col·lació un parell de cronistes del XVII, un del començament i l'altre de les acaballes, perquè tinguem clar que, encara en aquest segle, era comú tenir com a cert que els Reis van sufragar l'expedició colombina amb ducats. Així, l'Esteban de Garibay, al Compendio Historial, editat a Barcelona al 1628, exposa que, al 1492, "a trenta d'abril, dilluns d'aquest any, i trobant-se els Reis en la necessitat de diners per a aquesta empresa, els prestà setze mil ducats En Lluís de Santàngel, el seu escrivà de racions"20.

L'any següent de 1629, En Juan Solórzano y Pereira editaria a Madrid la primera part del De Indiarum Iure21. Al capítol V, en referir-se als preparatius de l'armada colombina, En Solórzano ens diu que els Reis van posar a la seva disposició "per a aquella travessia o exploració vers l'occident, tres naus armades per compte dels reis, amb una tripulació de 120 homes i una suma de 17.000 ducats, amb el fi de facilitar més la provisió de tot el que s'estimés necessari per a aquella entrada. En Lluís de Santàngel, comptable de la reial casa, pagà a En Colom aquesta suma"22.

I, per bé que amb les distorsions pròpies de la censura, a les darreries d'aquest segle, també podem trobar històries que ens descriuen el finançament d'aquella primera armada a base de ducats, com en el cas de la Población General de España, d'En Méndez Silva, editada al 1675, i que, en parlar d'En Colom, expressa: "Sortí aquest famós Argonauta, divendres a la matinada del tres d'agost, portant noranta companys –hi ha qui diu cent vint– en tres naus, del port de Palos de Moguer, prop de la Costa de l'Algarve, aparellats amb només setze mil ducats –o segons alguns, disset mil–, que sobre les joies de la Reina Catòlica, donà En Lluís de Santàngel, Escrivà de Racions"23.

Però mentre els historiadors espanyols menyspreaven el paper del rei Ferran, a inicis del segle XVIII la historiografia catalana encara es mantenia fidel als fets i atorgava al monarca català tota la iniciativa de l'empresa. Aquest és el cas d'En Narcís Feliu de la Penya, que als Annals de Catalunya, editats al 1709, ens assabenta que la idea que tenia En Colom de travessar l'Atlàntic i trobar noves terres, "la proposà al Rei, que li prometé grata audiència; i, després de conquerida Granada, arribà aquest dia festiu. Prosseguí amb memorials En Cristòfor Colom i el Rei admeté la proposició. Donà a En Colom setze mil ducats, el delme del que descobrís i llicència d'armar naus i de partir a descobrir les terres que proposava"24.

A mitjan segle XVIII el Pare Torrubia continuava remarcant que l'expedició s'havia pagat amb ducats. Així, escrivia al 1755 que En Colom, "vingué a veure els Reis Catòlics a Espanya i, després d'haver passat molts treballs, que no toquen al meu propòsit [...], els Reis Catòlics li donaren disset mil ducats, amb què armà tres Caravel·les, i hi posà cent vint homes"25.

La visió dels esdeveniments no havia canviat gens a final d'aquest mateix segle, car En Félix de Latassa ens innova encara al 1799 que, "al 1494, en què el Rei Catòlic Ferran establí el Consell Suprem d'Aragó, era Tresorer General de la Corona En Gabriel Sanxis, i de la seva mà rebé l'Almirall Colom al 1492 setze mil ducats de plata, que foren els primers diners que li manaren lliurar els Senyors Reis Catòlics per al descobriment de les Índies Occidentals i la seva conquesta, i que els hi prestà sobre les joies de la Reina Isabel la Catòlica, En Lluís de Santàngel, Escrivà de Racions de la mateixa Corona d'Aragó"26.

El fet que l'expedició colombina s'havia pagat amb ducats era tan sabut i anava imprès en tants llibres i cròniques, que, quan En Víctor Balaguer es feia ressò de la descoberta d'Amèrica a la seva Història de Catalunya, al 1862, exposava: "A les cròniques castellanes i a les històries d'Espanya es diu –i tots els historiadors del món ho han repetit– que Isabel la Catòlica, trobant-se a l'empresa de Granada, manà que es venguessin les seves joies o demanà prestats sobre elles disset mil ducats per donar-los a un genovès que volia anar a l'Índia per l'Occident"27.

Si ens hi fixem bé, les paraules d'En Balaguer contenen informació errònia i matisable. Avui dia, tots els historiadors competents saben que l'empenyorament de les joies de la reina és una pura fabulació, sense cap mena de fonament històric; i els més llegits i documentats poden argüir amb profusió de dades que el plebeu i llaner Colombo, de Gènova, no va tenir res a veure amb l'home d'estat, navegant, militar, humanista i noble que va ser el Colom català. Però, tot i aquest parell d'errors, En Balaguer ens exposa sense cap mena de restrenyiment conceptual que tots els historiadors del món expliquen que En Colom va rebre, per finançar la seva empresa transoceànica, disset mil ducats. I això ara mateix és el que importa: que tothom va estar d'acord a narrar que l'expedició es va sufragar amb ducats.

Com anem copsant, doncs, des que En Colom entra a Espanya fins que el Rei Ferran, per mitjà d'En Lluís de Santàngel, paga l'empresa colombina, el ducat és la moneda amb què es negocia, es prepara i se subvenciona l'expedició. Que hi intervingui En Santàngel és un fet normal, puix era l'escrivà de racions de la Cancelleria catalana i home d'altíssima confiança del rei. Com normal és el fet que els albarans es guardessin al Racional de Barcelona. Si es tractava d'una empresa catalana era elemental que els comprovants dels pagaments fossin dipositats en l'arxiu del fisc reial, perquè com diu l'anomenat Pere Màrtir d'Anghiera o Anguera, a En Colom "li foren concedides tres naus del fisc reial"28.

Ara bé, en aquells moments, els reis catòlics eren reis de Castella i reis de Catalunya, dos estats que governaven a través de dues cancelleries i, per tant, també, de dues tresoreries. Per l'Elliott, "Castella i la Corona d'Aragó, teòricament unides, seguiren, doncs, separades per llurs sistemes polítics, llurs sistemes econòmics i, fins i tot, llurs sistemes monetaris"29. Idea que rubrica l'Antonio Beltran, en dir-nos que "els regnes espanyols de Castella i Aragó, a pesar de llur unió a través del matrimoni de llurs monarques, posseïren llurs pròpies monedes circulants per a pagaments grans i mitjans i per al sovinteig quotidià"30. El fet que sigui En Santàngel, en tant que escrivà de racions de la Cancelleria catalana, l'encarregat de pagar l'expedició i En Joan de Coloma, com a secretari reial, el responsable de signar les Capitulacions; el fet que els albarans dels pagaments s'arxivessin al Racional de Barcelona i En Colom torni a la capital catalana, on va ser rebut per les multituds, ja ens indica que l'estat que hi ha darrera de la primera empresa colombina només pot ser l'estat català i que la tresoreria que desembutxaca els diners també havia de ser la catalana. I que justament per això la moneda d'ús és el ducat.

El ducat també serà la moneda emprada per pagar una bestreta del sou al mariners abans d'emprendre la singladura al Nou Món, car sabem per una «Relació de la gent que va anar amb En Colom al Primer Viatge» que, "a la vila de Pals, dissabte, vint-i-tres dies de juny, any del Senyor de mil quatre-cents noranta-dos. En aquest dia sobredit posà taula Mossèn Cristòfor Colom, capità de Ses Alteses, del Rei i la Reina, nostres Senyors, per donar sou als mariners i grumets i gent que va a la dita armada"31. Entre els mariners, hom paga "primerament a Sancho Ruiz de Gama, pilot, vint ducats"32. L'Alicia B. Gould, que ha estudiat llargament els mariners d'aquell primer viatge, afirma que "el sobrenom Gama només és al Rol; els altres textos diuen a seques Sancho Ruiz"33, però que ella també documenta Royz34. I després també es pagarà a En "Juan Quintero, fill d'Argueta Arraes, divuit ducats"; a En "Juan Reinal, veí de Huelva, vuit ducats"35 i, finalment, a l'"Andrés de Iruñes, set ducats; els rebé Juan Reynal"36, que també veiem anomenat Reynalt37.

Doncs, bé: fent referència als pagaments d'En Colom, la Gould indica: "Ja hem dit que de vegades En Colom pagava amb ducats o amb dobles per necessitat, en no tenir prou moneda d'una altra classe, i que ens sembla que donava ducats a les persones de més categoria"38. Però no és ben bé així, ja que, com ella mateixa advera, "reben ducats només quatre persones al Rol, que són: el nostre pilot [Sancho Royz], un contramestre (segons creiem) i un probable agutzil, amb un mariner per qui l'agutzil tenia poder de rebre"39.

I, en un altre moment de l'estudi, hi insisteix: "Quan es paga en diners que no són maravedisos, sempre ens queda algun dubte [del que es paga], perquè la suma exacta deguda no tindrà sempre la seva equivalència en un nombre exacte de ducats o de mitjos ducats"40. I reprenent la idea anterior, torna a remarcar que "sembla probable que En Colom tingués els seus diners en diverses formes, i que no era per gust, sinó per necessitat, que a alguns els doni ducats i a d'altres dobles"41. És a dir, que tenim constància plena i diàfana, contrastada a més a més pel parer de l'Alicia B. Gould, que alguns membres de la primera expedició colombina van rebre una part del sou en ducats.

Amb els setze mil ducats, doncs, avançats per En Santàngel, En Colom paga una bestreta als tripulants i emprèn la seva primera expedició transoceànica. En el decurs d'aquell viatge, va anar anotant al seu diari el que li anava esdevenint. I així, el dilluns, 12 de novembre, en parlar del port i riu de Mars, apunta: "Hi aquí hi ha també infinit àloe, si bé no és cosa per fer gran cabal; mes el màstic és de bon profit, perquè només n'hi ha en aquesta illa de Xiu, i crec que en treuen ben bé cinquanta mil ducats, si mal no recordo"42. I a la Lletra als Reis, per la qual els anunciava la descoberta, signada el 4 de març del 1493, torna a insistir que a l'illa de Cuba ha trobat màstic, "el qual no es troba avui, salvat de l'illa de Xiu, a Grècia, i la Senyoria el venen [sic] com vol, que crec que en treuen més de quaranta-cinc mil ducatscada any"43.

També en el decurs d'aquest primer viatge, En Ferran Colom ens reporta que un cacic de l'Illa Espanyola es va entrevistar amb el seu pare i que aquest, en ressenyar la trobada i la conversa, va anotar al seu Diari, el dia 18 de desembre, que "ell i el seu preceptor i consellers porten gran pena perquè no m'entenien, ni jo a ells. Amb tot, li coneguí que em digué que si em complia quelcom d'aquí, que tota l'illa era a les meves ordres. Jo trametí per uns meus comptes, on per senyal tinc un excel·lent d'or en què hi són esculpides Vostres Alteses, i l'hi mostrí"44.

Ara bé: atès que "Ferran el Catòlic creà, al 1481, l'excel·lent de València, i, al 1483, el principat, a Catalunya, equivalent a l'anterior", i per tal com "a Castella es crea, al 1497, l'excel·lent de Granada, també d'or"45, és inqüestionable que l'excel·lent que En Colom esmenta al 1492 només pot ser un excel·lent valencià. Llavors, com que, a parer d'En Crusafont, "els primers ducats valencians prengueren també el nom d'excel·lents"46, es podria donar el cas que l'excel·lent que duia En Colom a la caixa i que va ensenyar al cacic de l'Espanyola fos un ducat valencià. Es tracta només d'una conjectura, és clar. Però si creiem que la primera expedició va salpar de Pals i no pas de Palos; i que la segona es va preparar íntegrament a Barcelona, on llavors hi havia els reis i on aquests van convocar Corts generals per tractar i preparar la conquesta del Nou Món, i que En Colom va salpar de la ciutat comtal amb una armada catalana, que el Gran Almirall havia posat a les ordres d'En Pere Bertran i Margarit, és fàcil d'inferir-ne que la moneda que duien havia de ser catalana. I que l'excel·lent que esmenta el Descobridor havia d'haver estat també un ducat valencià.

I si bé l'expressió manca a les edicions en castellà de la Lletra als Reis d'En Colom, al text alemany resta palès que aquest torna a fer servir els ducats per mesurar la importància de l'or americà que anava veient. Així, el Descobridor objectiva que "a un maniobrer que és un mariner, per una agulleta li donaren or del pes de tres ducats"47 i un altre, per unes monedes noves que tenia, "un [indi] donà el valor de deu ducats"48.

I, encara, en el viatge de tornada, els va sorprendre una forta tempesta i En Colom, tement el pitjor i que tot el que s'havia descobert i el camí per on hi havia anat es perdés per sempre més, el 14 de febrer del 1493 es va decidir a escriure-ho en un pergamí i posar-ho dins d'un barril. El text, que recull el seu fill Ferran, fa: "Per la qual cosa, escriví en un pergamí, amb la brevetat que el temps demanava, com jo deixava descobertes aquelles terres que havia promès; en quants dies i per quin camí ho havia assolit; la bondat del país i la condició dels seus habitants, i com quedaven els vassalls de Vostres Alteses en possessió de tot el que per mi s'havia descobert. La qual escriptura, tancada i segellada, adrecí a Vostres Alteses amb el port; és a saber: promesa de mil ducats a aquell que la presentés sense obrir"49.

Com és de tothom sabut, l'expedició se'n va sortir sana i estàlvia i va tornar a Barcelona, on En Colom i els seus acompanyants van ser rebuts per les multituds i on va poder lliurar al rei unes mostres del que havia trobat. Segons l'Stefan Sweig, "no és gaire el que porta En Colom de la nova «Índia»: uns quants objectes insignificants canviats als indígenes, alguns grapats de llavors i d'agulles, pols d'or. Tot el botí donava per encunyar, a tot estirar, alguns centenars de ducats"50.

A Barcelona també van ser pagats als expedicionaris els diners pendents del sou. Segons escriu el Descobridor mateix, el 16 de novembre del 1498, des de Sant Domingo, a la ciutat comtal "hi ha el compte dels senyors comptadors majors, els quals pagaren aquesta gent a la tornada de les Índies el que se'ls devia, a més d'això que se'ls prestà abans que hi anessin; i la resta que guanyaren reberen a Barcelona de Ses Alteses"51. En Rumeu de Armas, que fa servir aquest document per fonamentar la seva demostració que l'Almirall va ser a Barcelona a la tornada d'aquell primer viatge, pensa que som davant d'una prova "d'excepcional valor: la declaració del puny i lletra de l'Almirall estampada en un document que es conserva a l'Arxiu de la Casa ducal d'Alba" i que, evidentment, "es refereix al pagament dels mariners que l'havien acompanyat en el mateix viatge"52.

Amb tot i això, i tal com ens innova En Víctor Ferro, "l'autoritat principal de l'administració financera reial a Catalunya era el mestre racional", que "es convertí en supervisor de tots els serveis relacionats amb la recaptació, custòdia i administració de rendes fiscals o assimilades" i "controlava la gestió financera de tots els oficials reials competents en la matèria"53. Ja he mostrat com En Lluís de Santàngel era en aquells moments l'escrivà de ració i que, com a tal, va avançar els 16.000 ducats sobredits a l'empresa colombina. A més a més, i segons En Tomàs de Montagut, "l'escrivà de ració també havia de retre els seus comptes [...] al mestre racional, si aquest li ho exigia"54; i, en aquest mateix caient, "els comptes dels tresorers es retien amb periodicitat constant davant del mestre racional"55. Per consegüent, i, atès que, com ja hem vist, l'expedició colombina va ser sufragada pel fisc reial amb ducats i els albarans es guardaven a l'Arxiu del Racional; si, ara, a la tornada d'aquell viatge, els comptadors majors –que eren oficials del fisc reial i, per tant, sotmesos al mestre racional– són els que paguen el sou degut als expedicionaris, és que aquest sou s'hauria d'haver saldat també amb ducats. I per això la Gould afirmava el que afirmava: que En Colom sovint pagava els expedicionaris amb ducats.

Sense perdre més temps, a Barcelona, els Reis i En Colom van començar a preparar el segon viatge i l'assentament d'una colònia permanent al Nou Món. Tota la documentació pertinent a aquesta magna empresa està signada pels

monarques a la capital catalana, en el decurs d'unes Corts Generals. Així, tenim que, per cèdula del 23 de maig del 1493, els reis ordenen a dos dels seus oficials que "els quinze mil ducats d'or que ens havíeu de donar de socors per la tresoreria general"56 els donin a En Francisco Pinelo, perquè els gasti "a l'armada que manem fer per enviar a les illes i terra ferma que pel nostre manament s'han descobert i s'han de descobrir a les Índies, a la part de la mar Oceana"57, i que, amb aquest propòsit prenguin la seva carta de pagament "de com els rep de vosaltres, amb la qual i amb aquesta ens tenim per contents dels dits quinze mil ducats, com si a Nós els donéssiu"58.

Signantment, en una nova armada que els reis fan aparellar per anar a les Índies aquell juliol del 1493, des de Barcelona estant, a les fiances que es van atorgar amb aquest fi, s'hi fa constar que, passats els sis mesos dels manteniments, els reis, si volguessin, els podrien donar, "per cada persona de les que han de tenir en llur Capitania un ducat al mes"59. I a les despeses del manteniment de l'armada, per als sis mesos sobredits, per als tres-cents cinquanta homes que la formen, s'insisteix que cal pagar "per cada mes un ducat a cadascun"60.

El setembre salparia l'armada cap a les Índies i un cop allà En Colom va fer carregar nombroses mostres d'or cap a Espanya, amb els memorials corresponents que en donaven fe, perquè els reis en tinguessin coneixement. I, amb aquest objectiu, va despatxar dotze naus, "posant per capità de totes elles l'Antoni de Torres, germà de la institutriu del Príncep Joan, a qui lliurà l'or i tots els seus despatxos"61. Van sortir, com indica En Cases, al 2 de febrer del 149462, i, de conformitat amb En Juan Pérez de Tudela, van arribar a la península, el propsegüent 7 de març. En aquesta data –continua En Pérez de Tudela– "havia desembarcat En Torres amb els memorials del virrei, les noves de l'or del Cibau, i mostres substancioses del metall per valor de 30.000 ducats"63, que En Juan Gil i la Consuelo Varela, matisen, encara, que eren d'or: "30.000 ducats d'or"64. I per bé que En Colom es mostrava satisfet d'aquesta primera remesa d'or, En Pérez de Tudela opina que "la realitat era, per contra, que l'horitzó aurífer també s'havia complicat. El rescat d'or no podia procurar majors rendiments que els 30.000 ducats que portava En Torres"65.

Llavors, mercès les noves de l'or americà que els reis anaven rebent, ja fos per les mostres que En Colom enviava o per els informes que en rebien, aquests van decidir enviar a les Índies el mestre Pau Bellvís, valencià, rentador d'or, amb qui, al 12 de març del 1495, d'acord amb la informació que ens forneix En Juan Gil, havien fet "un contracte per dos anys per cercar, provar i rentar or a l'Espanyola amb quatre homes"66. A més a més, "els qui regien l'illa en nom dels monarques havien de mostrar sense embuts «la part i lloc on es diu que hi ha l'or», la desena part del qual, sempre que no sobrepassés la quantitat de 1.000 ducats anuals, havia de ser per En Bellvís i els seus companys"67.

En aquesta mateixa línia, sabem que el Descobridor, des de la Vega de Maguana, a l'Illa Espanyola, va escriure una nova carta als Reis, datada al 14 d'octubre del 1495, on els relata que "jo tenia concertat ja amb cacics que tenien cinquanta mil naburies, a qui nosaltres diem vassalls, que tots havien de donar un picarol de quatre en quatre llunes, i amb gran part d'ells, en tres llunes fou el primer concert: arribava això a més d'un compte de ducats cada any"68.

Com queda més que palès, el ducat és la moneda amb què l'Alfons Yànez i el Duc de Medinacelli, segons les cròniques, paguen a En Colom un ajut, així que arriba a Espanya; és la moneda amb què els Reis sufraguen, per mitjà d'En Lluís de Santàngel, la primera expedició; és la moneda amb què En Colom paga una bestreta a certs mariners que van aquella armada i la moneda amb què es pagarà als qui tornen a Barcelona. El ducat és la moneda amb què, en múltiples ocasions, En Colom valora el negoci que pot fer amb els productes que troba al Nou Món, ja sigui al 1492, 93, 94 o 95; és la moneda amb què el Reis també pagaran el sou a d'altres oficials seus que envien a les Índies o que hi tenen tracte, com el cas d'En Pau Bellvís o d'En Francisco Pinelo. I és la moneda que els estudiosos moderns diuen que es va utilitzar per fer tots aquests pagaments i totes les valoracions de guanys possibles que provenien del Nou Món.

Però el ducat no era, de cap de les maneres, una moneda castellana, ni en curs ni en ús a Castella. Quan al 1998 vaig publicar la meva Brevíssima Relació de la Destrucció de la Història, ja vaig alertar de la raresa màxima del fet que els reis de Castella haguessin pogut pagar una expedició exclusivament castellana amb una moneda exclusivament catalana. O millor dit: emprada en la quasi totalitat d'estats de la Nació Catalana. I postulava que si l'expedició s'havia pagat amb ducats es que es tractava d'una empresa netament catalana, gestada a Catalunya per catalans69.

I, efectivament, havia de ser així, perquè el ducat no va ser introduït a Castella fins a la segona reforma monetària dels reis Catòlics, que, per l'Octavio Gil, "s'escaigué al 13 de juny del 1497, segons la Pragmàtica de Medina del Campo i que és de major transcendència que l'anterior [del 1475], perquè en l'or s'adopta la metrologia del ducat"70. La mateixa dada la corrobora exactament En Mateu i Llopis, car escriu que "al 1497 s'operà a Castella la reforma de la seva moneda d'or, que s'ajustà al pes del ducat internacional"71.

Per En Manuel Luengo, "és a l'any 1497, a Medina del Campo, al 13 de juny, quan els Reis Catòlics, com a administradors excel·lents, lliures ja de les preocupacions i vigilàncies que durant trenta anys havien absorbit llur

atenció, emprengueren una reforma monetària de gran envergadura, prenent com a model el ducat"72.

Els erudits fan referència al fet que al segle XV es va donar a Castella, fruit de les diverses guerres pel tron, una devaluació econòmica galopant. Per En León España, "la devaluació a Castella, segons l'Spufford, fou la més pronunciada d'Europa. Segons les seves dades, la moneda de compte castellana es devaluà un 940% davant l'or europeu, entre 1350 i 1480"73. I rebla que "la guerra civil oberta a Castella provocà una caiguda brutal del valor de la moneda de compte (a més d'una falsificació abundosa), que no s'estabilitzaria de forma definitiva fins a la consolidació dels Reis Catòlics al tron"74.

Per En Hamilton, "quan Ferran i Isabel pujaren al tron (1474), la moneda castellana es trobava en un estat deplorable. Entre els falsificadors i la infinitud de seques concedides per Enric IV, Castella havia resultat inundada de plata i billó molt defectuosos"75. A més a més, "per augmentar la confusió, s'autoritzà la circulació de monedes amb pes defectuós segons un cànon de reduccions legals; així mateix, s'efectuaren canvis freqüents de tarifes en un esforç per ajustar les proporcions legals amb els valors econòmics"76. Fruit de tot plegat, "el caos monetari féu inevitable la reforma; això no obstant, durant els primers vint-i-tres anys del seu regnat, els Reis Catòlics estigueren tan preocupats per les seves disputes amb la Bertranica, la reconquesta de Granada i la persecució i expulsió dels infidels, que en aquest temps no intentaren cap reforma seriosa, limitant-se a introduir canvis menors" fins que, "per fi, al 13 de juny del 1497, la moneda castellana fou sotmesa a una completa renovació"77.

En aquest sentit i amb la finalitat que la reforma tingués una aplicació estricta, "Ferran i Isabel consultaren, en efecte, els experts pel que fa a la conveniència de continuar amb l'encunyació d'or llavors vigent o substituir-la per una nova moneda, per la qual cosa inquiriren si les relacions bimetàl·liques estaven ben ajustades. Els experts contestaren que la plata resultava desvalorada en l'encunyació i recomanaren l'adopció d'una nova moneda d'or, prenent per model el ducat"78.

Per En Javier de Santiago, la renovació monetària castellana "constituí un ordenament legal sense precedents en la legislació monetària anterior pel seu caràcter de globalitat, per plantejar un reordenament general de tots els aspectes relacionats amb la moneda, davant l'ús comú fins llavors de legislar quan es plantejava un problema concret. La pragmàtica de Medina del Campo és vital per la comprensió de la història monetària de l'Edat Moderna, car allà s'hi reforma el sistema medieval i s'hi posen les bases que caracteritzen la moneda vigent a Castella durant els segles de la modernitat. Suposa l'abandonament del sistema castellà del patró auri de la dobla musulmana, per assumir l'europeu del ducat"79.

La Pragmàtica en qüestió ho exposa amb tota nitidesa: "Sapigueu que nós som informats que en aquests nostres regnes hi ha manca de moneda així d'or i plata com billó, per la qual cosa els tractes i contractacions d'unes persones amb altres disminueix i els pobles, i especialment la gent pobre, en reben dany. I perquè a nós, com a rei i reina i senyors, pertany remeiar i proveir les necessitats dels nostres súbdits i naturals, manàrem entendre-hi a homes experts i sabedors en la tasca i llei de la moneda, i manàrem a alguns del nostre consell que hi entenguessin i platiquessin sobre això amb ells; i especialment entengueren i platicaren per saber si devíem manar batre moneda d'or de la talla i pes que foren els excel·lents i mitjos excel·lents que manàrem batre, o una altra moneda de menor talla i pes; i perquè es trobà que les monedes de ducats són més comunes per tots els regnes i províncies de cristians i més usades en totes les contractacions; i així els semblava que nós havíem de manar batre moneda d'or de la llei i talla i pes dels ducats"80.

Però, curiosament, els reis no van batejar la nova moneda amb el nom de ducat, sinó d'excel·lent. En Hamilton és prou explícit: "Seguint aquest consell, els Reis Catòlics crearen l'«excel·lent de la magrana», un duplicat exacte del ducat venecià"81. I encara que tot faci suposar que a partir de la promulgació de la pragmàtica, hom introduiria els ducats a Castella de manera irrevocable, En Hamilton ens suggereix que no va ser realment així. Per ell, doncs, "tot i que la pragmàtica de Medina del Campo, del 13 de juny del 1497, fou important i ha estat objecte d'una atenció i lloança exagerades per part dels investigadors, no trobà de manera immediata el suport del públic. El 20 de desembre del 1497, els Reis Catòlics manifestaren que les recents alteracions monetàries introduïdes amb el fi de dotar Castella d'una moneda forta i sana havien suscitat les queixes de moltes ciutats. Es convidà les seques i certs municipis a enviar delegats a una conferència monetària que inicià les sessions al 20 de gener del 1498, sense que en sortissin canvis dignes d'esment"82. És a dir, que entrem al febrer del 1498 sense que encara el ducat no s'hagi introduït oficialment a Castella i sense saber d'una forma legal i definitiva quan va esdevenir una moneda d'ús corrent per a qualsevol mena de transacció comercial.

En canvi, el ducat a Catalunya era una moneda d'ús habitual ja des de la primera meitat del segle XV. Encara que En Mateu i Llopis ens asseguri que "amb Ferran I (1458-1494) s'adoptà el ducat al regne de Nàpols, separat llavors de Sicília"83, el cert és que podem observar amb anterioritat com Alfons el Magnànim, arreu dels seus dominis napolitans,

ja fa diversos pagaments en aquesta moneda a partir, almenys, del 144384.

Des d'aquest mateix caient, a Sicília, Ferran el Catòlic, amb posterioritat al 1479, encunyà rals d'or "amb un pes de 3,40 a 3,50 grams; això és el del ducat"85. Per En Mateu i Llopis, "aquest ducat és anomenat en italià triomfo"86. Amb la qual cosa, ara podem dir que el ral d'or sicilià era també un ducat. Però, tanmateix, segons ens innova l'Antonio Beltran, la introducció del ducat és molt més antiga, car ja trobem a les emissions de Pere II i Constança, de 1282 i 1285, "ducats de Messina amb les armes d'Aragó i àguila amb ales desplegades"87. I ens reporta que també va emetre "Joan I (II d'Aragó, 1458-1479) ducats d'or, tarins de plata, llurs meitats, quarts i sisens dels tipus coneguts"88. I acaba reblant que "els regnes de les Dues Sicílies i Nàpols emeteren sota Alfons I (V d'Aragó, 1416-1458) ducats amb les armes reials i genet amb armadura i espasa i «Alfonsus D.G.R. Aragonum Sicili Citr Vltr Fa» i «DNSM adiutor et ego despici inimic me», a les seques de Nàpols, Gaeta i Salern"89.

També, segons el predit Mateu i Llopis, "entre octubre del 1491 i febrer del 1492 s'operà la reforma de moneda a Sardenya. A l'informe que En Joan Dusay donà al rei sobre aquests projectes, li deia que creia més convenient que en la ciutat de Caller se deuria batre ducat que fos a ley e pes de les aguiles que huy se baten en Sicilia que son a ley e pes de ducat de Venecia. Aquest document ens dóna, doncs, la data en què tant la moneda d'or sarda com la siciliana s'ajustaren al pes del ducat"90.

I acte seguit ens innova que "recuperada Barcelona al 1472, Joan II ordenà la seca d'aquesta ciutat. La denominació oficial ducat apareix a Aragó, Catalunya i València vers al 1474-1477; és a dir, en els darrers anys d'aquell regnat"91. A Barcelona, per exemple, el ducat ja hi és esmentat al 1474. Al 15 de gener Joan II "féu un conveni amb En Pere Morer perquè aquest encunyés a la seca barcelonina escuts amb l'or dels ducats turcs que tenia a la Taula o banc d'aquesta ciutat, i al 12 d'agost estenia àpoca de la quantitat que En Morer li devia per raó de l'encunyació de moneda de scuts de certs ducats nostres, segons deia el rei"92. Suposo que per causa d'aquests ducats, En Pere Vegué creu que "existien ja ducats d'or de Barcelona anteriors a la presa de Granada, al 1492", el tipus dels quals, "diferent del pacífic, serví de model al principat"93, que és com es diria aquest ducat a partir de la seva emissió al Principat de Catalunya, al 1493.

Efectivament, per En Mateu i Llopis, "el 4 de novembre del 1493, Ferran el Catòlic, en ús de la seva prerrogativa, ordenava que fos encunyada moneda dor fi, de ley e pes del ducat venecià en les seques de Barcelona e de Perpenya, la qual moneda haja nom e sia nomenada principat e sia stampada de la stampa de la qual son stampats los ducats o moneda dor que vui es bat en la dita seca de Barcelona. Per aquesta disposició quedà reformada la moneda catalana d'or, si no en els tipus, en el seu valor intrínsec, el qual resultava equiparat al dels ducats que es fabricaven a Saragossa, València i Mallorca"94.

Sembla, doncs, evident, que a Mallorca s'havien fabricat ducats amb anterioritat al 1493. En aquest mateix regne, com ens advera En Crusafont, "el ral fou també la unitat de l'or"95. I Sanç de Mallorca (1311-1324) "encunyà rals d'or de 3, 85 gr., amb el rei assegut i l'habitual creu patriarcal i la inscripció «Sancius Dei gra. rex Maioricarum Co. Rosil et Ceritanie Dns Montispl», que al·ludeix als seus comtats de Rosselló i Cerdanya i a la senyoria de Montpeller"96. Amb tot, el ral d'or, bo i conservar aquest nom oficial, "per la seva qualitat era ducat, i així és conegut també" –rebla En Mateu i Llopis–97. I si bé es refereix als rals d'or batuts com a ducats al 1503, jo ho indico aquí per si hom podia interpretar també els rals d'or anteriors a aquesta emissió com a ducats.

Així mateix, a València, "fins al 1r de febrer del 1483 no fou donada la disposició definitiva, que ordenà encunyar monedes d'or de llei de 23 3/4 i 1/2 quirats i talla de 33 1/2 peces anomenades excel·lents [.../...] i els seus divisors, mitjos i quarts d'excel·lents, anomenats els primers d'aquests, ducats, en record dels italians"98. Com de costum, torna a ser En Mateu i Llopis que ens aporta informació específica de les primeres encunyacions de ducats a Barcelona, València i Saragossa. Segons ell, "uns documents del 1477, publicats al 1929, donaren el nom de la moneda d'or de Joan II; el rei, de Barcelona estant, manava encunyar a València ducats del pes, ley e ligaque tenien els que havia fet batre a Saragossa i a la primera de les ciutat citades"99: Barcelona. L'ordre reial era adreçada a l'Andreu Català perquè encunyés "ducats del pes e lliga que son els ducats que a Çaragoça o así [a Barcelona] havem fet fer e amb la magestat e armes nostres com está allí"100. I tant a Aragó com a València, el ducat d'or emès per Joan II va rebre el nom de joaní101 que, segons En Crusafont, "copiava el tipus pacífic barceloní de Pere de Portugal"102.

D'una lectura atenta del que he exposat fins aquí, en traiem la conclusió irrevocable que abans del novembre del 1493, el ducat –fos amb el nom de ducat mateix o amb el de joaní, principat, ral d'or, triomf o ferrandí–, ja existia a Nàpols, Sicília, Sardenya, València, el Principat de Catalunya, Mallorca i Aragó, mentre era totalment desconegut a Castella, que continuava emprant monedes de tradició islàmica, com el castellà. Per això mateix En Mateu i Llopis podia insistir i rubricar que "Castella presentava castellà contra ducat,quan aquest era la moneda més emprada i generalitzada entre totes les grogues"103, amb una paritat de pes i llei tant a Europa com arreu de la Nació Catalana.

Per tant, i en resolució, sempre que trobem esmentat el ducat durant els primers temps de la descoberta, conquesta i colonització americana, atesa la seva inexistència a Castella, fins, pel cap baix, al febrer del 1498, és que ens hem de trobar a la força en territoris catalans, i amb personatges també catalans, desdibuixats o no per la censura. I, finalment, l'aparició i l'ús del ducat ens indica, sense cap mena de rebregament mental, que som davant d'una descoberta, d'una conquesta i d'una colonització netament i totalment catalanes.

Jordi Bilbeny

Notes i bibliografia

1 CESÁREO FERNÁNDEZ DURO, Primer Viaje de Colón; Establecimiento Tipográfico «Sucesores de Ribadeneyra», Madrid, 1892, p. 14.

2 BARTOLOMÉ DE LAS CASAS, Historia de las Indias; edició d'Agustín Millares Carlo i estudi preliminar de Lewis Hanke, Fondo de Cultura Económica, S.A.; 2a reimpressió, Mèxic, D.F., 1986, vol. I, p. 162.

3 Ídem.

4 Ídem.

5 Ídem, p. 162-163.

6 Ídem, p. 163.

7 HERNANDO COLÓN, Historia del Almirante; traducció d'Alfonso Ulloa, edició de Luis Arranz, Crónicas de América-1, Historia 16, 3a edició, Madrid, 1985, p. 92.

8 Ídem.

9 Ídem, p. 94.

10 MARTÍN DE VICIANA, Tercera Parte de la Crónica de Valencia [edició feta sobre la d'En Joan Navarro, del 1564]; Sociedad Valenciana de Bibliófilos, València, 1882, p. 273.

11 FRANCISCO LÓPEZ DE GÓMARA, Hispania Vitrix (Primera y Segunda Parte de la Historia General de las Indias), a cura d'Enrique de Vedia, Biblioteca de Autores Españoles-22, M. Ribadeneyra, Editor; Madrid, 1877, p. 166.

12 SEBASTIAN DE COBARRUVIAS OROZCO, Tesoro de la Lengua Castellana o Española; Luis Sánchez, Madrid, 1611, edició de Martí de Riquer, Editorial Alta Fulla, Ad Literam-3, Barcelona, 2003, p. 788.

13 LEÓN ESPAÑA, Sistemas monetarios peninsulares: la acuñación de moneda cristiana tras la invasión de los musulmanes hasta el siglo XV; Fundación León de España, Madrid, 2002, p. 186.

14 Vg. "Mariana, Juan de"; Gran Enciclopèdia Catalana; Enciclopèdia Catalana, S.A.; Barcelona, 1976, vol. 9, p. 605.

15 PADRE JUAN DE MARIANA, Historia General de España; per Antonio Briasson, Librero; Lió, 1719, tom novè, foli 198.

16 Cf. MELCHORA ROMANOS, "El espacio del amor en la conformación de la comedia histórica de Lope de Vega", dins Amor y erotismo en el teatro de Lope de Vega; Actas de las XXV Jornadas de Teatro Clásico de Almagro, a cura de Felipe B. Pedraza Jiménez, Rafael González Cañal i Elena Marcello, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, Almagro, 2002, p. 164.

17 Vg. EUGENIO DE OCHOA, Tesoro del Teatro Español, desde su orígen (año de 1356) hasta nuestros días; tom segon, "Teatro Escogido de Lope de Vega"; Librería Europea de Baudry, París, 1838, p. 594.

18 [PERE GIL], Historia de Cataluña; manuscrit núm. 112 de la Biblioteca Popular Episcopal del Seminari de Barcelona; any 1600, foli 121v.

19 Cf. FÉLIX TORRES AMAT,Memorias para ayudar a formar un Diccionario Crítico de los Escritores Catalanes, y dar alguna idea de la Antigua y Moderna Literatura de Cataluña; Imprenta de J. Verdaguer, Barcelona, 1836, p. 656.

20 ESTEVAN DE GARIBAY Y ÇAMALLOA, Compendio Historial de las Chronicas y Universal Historia de Todos los Reynos de España, donde se escriven las vidas de los Reyes de Castilla, y Leon; Sebastian de Cormellas, Barcelona, 1628, tom segon, foli 677.

21 Cf. NICOLAO ANTONIO, Bibliotheca Hispana Nova sive Hispaniarum Scriptorum; Joaquimum de Ibarra, Madrid, 1783, Tom Primer, foli 781.

22 JUAN SOLÓRZANO Y PEREIRA, De Indiarum Iure (Lib. I: De Inquisitione Indiarum); a cura de C. Baciero, L. Baciero, A.M. Barrero, J.M. García Añoveros i J.M. Soto, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Corpus Hispanorum de Pace, segona sèrie, núm. 8, Madrid, 2001, p. 173 i 175.

23 RODRIGO MÉNDEZ SILVA, Población General de España. Sus Trofeos, Blasones, y Conquistas Heroycas. Descripciones Agradables, Grandezas Notables, Excelencias Gloriosas, y Sucessos Memorables, Con Muchas, y Curiosas Noticias; Roque Rico de Miranda, Madrid, 1675, foli 250.

24 NARCISO FELIU DE LA PEÑA Y FARELL, Anales de Cataluña. Y Epilogo Breve de los Progressos, y famosos hechos de la Nacion Catalana, de sus Santos, Reliquias, Conventos, y singulares Grandezas; y de los mas señalados, y Eminentes Varones, que en Santidad, Armas, y Letras han florecido desde la primera Poblacion de España; Jayme Surià, Impressor; Barcelona, 1709, tom tercer, foli 92.

25 FR. JOSEPH TORRUBIA, Chronica de la Seraphica Religion del Glorioso Patriarca San Francisco de Assis; Novena Part, Oficina del Generoso Salomoni, Roma, 1755, p. 41.

26 FELIX DE LATASSA Y ORTIN, Biblioteca Nueva de los Escritores Aragoneses que Florecieron desde el Año de 1600 Hasta 1640; Oficina de Joaquin de Domingo, Pamplona, 1799, tom II, foli 237.

27 VÍCTOR BALAGUER, Historia de Cataluña y de la Corona de Aragon; Librería de Salvador Manero, Barcelona, 1862, tom III, p. 665.

28 PEDRO MÁRTIR DE ANGLERÍA, Décadas del Nuevo Mundo; traducció del llatí de Joaquín Torres Asensio, revisada i corregida per Julio Martínez Mesanza, Ediciones Polifemo, Madrid, 1989, cap. I, p. 9.

29 J. H. ELLIOTT, La España Imperial. 1469-1716; traducció de J. Marfany, Ediciones Vicens-Vives, S.A.; quarta reimpressió, Barcelona, 1993, p. 130.

30 ANTONIO BELTRÁN MARTÍNEZ, Introducción al estudio de la moneda hispanoamericana; Diputación General de Aragón. Departamento de Educación y Cultura, Saragossa, 1997, p. 14.

31 CRISTÓBAL COLÓN, Textos y documentos completos; edició de Consuelo Varela i Juan Gil, Alianza Universidad-320, Alianza Editorial, S.A.; 2a edició ampliada, Madrid, 1992, doc. XL, p. 415.

32 Ídem.

33 ALICIA B. GOULD Y QUINCY, "Nueva lista documentada de los tripulantes de Colón en 1492"; Boletín de la Real Academia de la Historia, 115 (1944), p. 186.

34 Ídem.

35 C. COLÓN, op. cit., p. 416.

36 Ídem, p. 417.

37 Vg. P. ANGEL ORTEGA, O.F.M., La Rábida. Historia Documental Crítica; Impr. y Editorial de San Antonio, Sevilla, 1925, tom III p. 304.

38 A. B. GOULD Y QUINCY, op. cit., p. 187.

39 Ídem, p. 187, nota 2.

40 Ídem, 88 (1926), p. 754.

41 Ídem, p. 754-755.

42 C. COLÓN, op. cit., doc. II, p. 135-136.

43 Ídem, doc. VII, p. 232.

44 H. COLÓN, op. cit., p. 130.

45 JUAN REGLÁ CAMPISTOL, "Edad Moderna", dins Introducción a la Historia de España, d'Antonio Ubieto, Juan Reglá i José Maria Jover, Editorial Teide, S.A.; Barcelona, 1963, p. 185.

46 M. CRUSAFONT I SABATER, Història de la Moneda Catalana; Crítica, Barcelona, 1996, p. 180.

47 JOSÉ LUIS DE PANDO VILLARROYA, Colón y la Carta en Alemán; Pando Ediciones, Madrid, 1987; p. 66.

48 Ídem.

49 H. COLÓN, op. cit., p. 143.

50 STEFAN SWEIG, Momentos estelares de la humanidad; Editorial Andrés Bello, Santiago de Xile, 1994, p. 11.

51 C. COLÓN, op. cit., doc. XL, p. 415.

52 ANTONIO RUMEU DE ARMAS, "Colón en Barcelona"; Anuario de Estudios Atlánticos, I (1944), p. 34.

53 VÍCTOR FERRO, El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta; Referències-1, Eumo Editorial, Vic, 1987, p. 87.

54 TOMÀS DE MONTAGUT I ESTRAGUÉS, El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419); Textos i Documents-13, Fundació Noguera, Barcelona, 1987, vol. I, p. 336.

55 Ídem, p. 334.

56 MARTIN FERNANDEZ DE NAVARETE, Colección de los Viages y Descubrimientos que Hicieron por Mar los Españoles Desde Fines del Siglo XV; Imprenta Real, Madrid, 1835, tom II, doc. XXI, p. 37-38.

57 Ídem, p. 38.

58 Ídem.

59 Ídem, doc. LV, p. 81.

60 Ídem, doc. LVI, p. 82.

61 B. DE LAS CASAS, op. cit., vol. I, p. 366.

62 Ídem.

63 JUAN PÉREZ DE TUDELA, Las armadas de Indias y los orígenes de la política de colonización (1492-1505); Instituto Gonzalo Fernández de Oviedo, Madrid, 1956, p. 87.

64 JUAN GIL i CONSUELO VARELA,Cartas de particulares a Colón y Relaciones coetá-neas;Alianza Universidad-98, Alianza Editorial, S.A.; Madrid, 1984, p. 49, nota 69.

65 J. PÉREZ DE TUDELA, op. cit., p. 54.

66 JUAN GIL, Mitos y utopías del Descubrimiento. 1. Colón y su tiempo; Alianza Universidad-577, Alianza Editorial, S.A.; Madrid, 1989, p. 105.

67 Ídem, p. 106.

68 C. COLÓN, op. cit., doc. XIV, p. 328.

69 Vg. JORDI BILBENY, Brevíssima Relació de la Destrucció de la Història. La falsificació de la descoberta catalana d'Amèrica; Col·lecció Memòria Històrica-1, Llibreria El Set-ciències, s.l.; Arenys de Mar, 1998, p. 153-155.

70 OCTAVIO GIL FARRÉS, Historia de la moneda española; 2a edició ampliada i posada al dia, Gráficas Adrados, Madrid, 1976. p. 380.

71 FELIPE MATEU Y LLOPIS, El «ducado», unidad monetaria internacional oro, durante el siglo XV, y su aparición en la Península Ibérica; Separata del Anuario del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, [Madrid], 1934-35, p. 29.

72 MANUEL LUENGO MUÑOZ, "Sumaria noción de las monedas de Castilla e Indias en el siglo XVI"; Anuario de Estudios Americanos, VII (1950), p. 341.

73 L. ESPAÑA, op. cit., p. 186.

74 Ídem, p. 187.

75 EARL J. HAMILTON, El tesoro americano y la revolución de los precios en España, 1501-1650; traducció d'Ángel Abad, Editorial Crítica, S.L.; Barcelona, 2000, p. 64.

76 Ídem, p. 65.

77 Ídem.

78 Ídem.

79 JAVIER DE SANTIAGO FERNÁNDEZ, La moneda castellana del siglo XVII: Corpus legislativo; Editorial Complutense, S.A.; Madrid, 2008, p. 8.

80 F. MATEU Y LLOPIS, op. cit., p. 29-30.

81 E. J. HAMILTON, op. cit, p. 65.

82 Ídem, op. cit., p. 67.

83 F. MATEU Y LLOPIS, op. cit., p. 21.

84 Vg. JERRY H. BENTLEY, Politica e Cultura nella Napoli Rinascimentale; traducció de Cosima Campagnolo, L'altra Europa-10, Guida Editori, Nàpols, 1995, p. 69, 70, 73, 75 i 76.

85 F. MATEU Y LLOPIS, op. cit., p. 22.

86 Ídem, p. 23.

87 ANTONIO BELTRÁN MARTÍNEZ, Historia de la moneda española a través de cien piezas del Museo de la Fábrica Nacional de Moneda y Timbre; Editorial Vico & Segarra, Madrid, 1983, p. 128.

88 Ídem.

89 Ídem, p. 128-130.

90 F. MATEU Y LLOPIS, op. cit., p. 23.

91 Ídem, p. 24-25.

92 Ídem, p. 25.

93 PERE VEGUÉ, "Principat", Gran Enciclopèdia Catalana; op. cit., vol. 12 (1978), p. 81.

94 F. MATEU Y LLOPIS, op. cit., p. 27-28.

95 M. CRUSAFONT I SABATER, op. cit., p. 193.

96 A. BELTRÁN MARTÍNEZ, Historia de la moneda española a través de cien piezas del Museo de la Fábrica Nacional de Moneda y Timbre; op. cit., p. 124.

97 F. MATEU Y LLOPIS, op. cit., p. 33.

98 Ídem, p. 26.

99 Ídem, p. 24.

100 Cf. A. BELTRÁN MARTÍNEZ, Historia de la moneda española a través de cien piezas del Museo de la Fábrica Nacional de Moneda y Timbre; op. cit., p. 120.

101 M. CRUSAFONT I SABATER, op. cit., p. 184.

102 MIQUEL CRUSAFONT I SABATER, "Ducat", Diccionari d'Història de Catalunya; op. cit., p. 368.

103 FELIPE MATEU Y LLOPIS, La moneda española (breve historia monetaria de España); Editorial Alberto Martín, Barcelona, 1946, p. 235.